

פרשת הסרג'נטים: פרק טרגי במנדט הבריטי על פלשתינה

בשנים הסוערות האחרונות של המנדט הבריטי על פלשתינה, קבוצת המחתרת היהודית "אצ"ל", בראשות ראש הממשלה לעתיד מנחם בגין, ניהלה קמפיין אלים נגד השלטון הבריטי. פעולותיהם כללו הפצצות בשווקים ערביים, תקיפת מתקנים צבאיים ומנהליים בריטיים, וארגון חטיפות מתוקשרות. אף שהונעו ממטרות לאומיות, רבות מהפעולות הללו – במיוחד אלה שכוונו נגד אזרחים או נועדו להפיח פחד – היו מוכרות היום ללא עוררין כמעשי טרור על פי הגדרות מודרניות מקובלות.

הרשויות הבריטיות הגיבו באמצעים קשים, כולל מעצרים, משפטים צבאיים והוצאות להורג של לוחמי אצ"ל שנשבו. אחד הפרקים המשפיעים ביותר בתקופה זו היה פרשת הסרג'נטים, שהחלה עם גזר דין מוות לשלושה חברי אצ"ל שנלכדו במהלך בריחת כלא עכו במאי 1947. אבשלום חביב, מאיר נקר ויעקב וייס נמצאו אשמים במעשים אלימים נגד כוחות בריטיים, כולל שימוש בחומרי נפץ והתנגדות מזוינת, וגזר דינם היה תלייה.

החטיפה

למרות איומים גוברים ואזהרות מפורשות שהוציאו שירותי המודיעין והצבא הבריטיים, סכנת החטיפה על ידי פעילי אצ"ל לעיתים קרובות זלזלה או הושארה בצד על ידי אנשי השטח. כך קרה לסרג'נטים קליפורד מרטין ומרווין פייס, שניהם בני 20 בלבד ושירתו ביחידת ביטחון השדה 252 של חיל המודיעין הבריטי בקיץ 1947. ב-11 ביולי 1947 היו שני הסרג'נטים מחוץ לשירות, ללא נשק ובבגדים אזרחיים, ובחרו להתרועע בנתניה, עיר חוף הידועה הן באוכלוסייתה היהודית והן בפעילות המחתרתית שלה. הם ביקרו בבית קפה בנתניה והתחברו לשיחה עם אהרון ויינברג, פליט יהודי ופקיד מקומי במחנה נופש צבאי בריטי.

הסרג'נטים לא ידעו שויינברג פעל כסוכן כפול, קשור בסתר הן להגנה והן לאצ"ל. לאחר שזכה באמון קצינים בריטיים, דיווח ויינברג על מפגשו עם הסרג'נטים להנהגת אצ"ל. הארגון גייס במהירות צוות לפעולה על סמך המודיעין. המבצע הונהג על ידי בנימין קפלן, פעיל ותיק באצ"ל ששוחרר קודם לכן במהלך בריחת כלא עכו הדרמטית – אותה הפשיטה ששלושת חברי אצ"ל ממתנינים כעת להוצאתם להורג בגללה.

כשמרטין ופייס יצאו מהקפה, הם נלכדו במארב וחטופו על ידי יחידת אצ"ל. הם הועברו למקום מסתור: מפעל ליטוש יהלומים בנתניה, שהוסב לאתר מעצר מאולתר. שם הוחזקו בתא תת-קרקעי צר, אטום לאוויר, ונותרו בחיים במשך שמונה-עשר יום באמצעות אספקה מוגבלת של חמצן בבקבוקים, מזון ומים. התנאים הפיזיים היו קשים, אך מרכיב המלחמה הפסיכולוגית היה חזק לא פחות: החטיפה הייתה טקטיקה מכוונת שנועדה לאלץ את הרשויות הבריטיות לשקול מחדש את ההוצאות להורג המתוכננות של אסירי אצ"ל. במובן זה, החטיפה הייתה גם איום נקמה וגם מעשה אסטרטגי של מינוף.

משא ומתן על בני הערובה

מניע האצ"ל היה להשתמש בסרג'נטים כקלפי מיקוח כדי לעצור את הוצאתם להורג של שלושת המיליטנטים של אצ"ל – אבשלום חביב, מאיר נקר ויעקב וייס – שנלכדו במהלך בריחת כלא עכו במאי

1947. השלושה הורשעו בהחזקת נשק בלתי חוקי וכוונה לגרום נזק, וגזרי דינם אושרו על ידי הרשויות הבריטיות ב-8 ביולי. אצ"ל הוציא איום פומבי: אם ההוצאות להורג יימשכו, מרטין ופייס ייתלו בתגובה.

ככל שהתפשטה הידיעה על החטיפה, התגברו המאמצים להבטיח את שחרור הסרג'נטים. ב-17 ביולי פנו חברי הפרלמנט הבריטי ריצ'רד קרוסמן ומוריס אדלמן בפומבי לשחרורם, יחד עם דמויות בולטות אחרות ואזרחים פרטיים. אביו של מרווין פייס כתב מכתב מרגש למנחם בגין, מתחנן לחיי בנו. המכתב הגיע לבגין דרך עובד דואר הקשור לאצ"ל, אך בגין השיב בקרירות באמצעות שידור רדיו בתחנת הרדיו החשאית של אצ"ל, **קול ציון הלוחמת**, ואמר: „עליכם לפנות לממשלתכם הצמאה לנפט ולדם.”

בינתיים, שירותי המודיעין והביטחון הבריטיים פתחו במבצע אינטנסיבי לאיתור וחילוץ בני הערובה. על סמך טיפ, חיפשו במפעל ליטוש היהלומים בנתניה, אך המשימה נכשלה. הסרג'נטים הוחזקו בתא תת-קרקעי אטום לאוויר נסתר – פרט שהפך כלבי רחרוח וטכניקות חיפוש סטנדרטיות לבלתי יעילות.

מול הלחץ המתגבר של קריאות פומביות, המשקל המוסרי של נקמה אפשרית, והדחיפות הבלתי ניתנת להכחשה של המצב, הרשויות הבריטיות עמדו על שלהן. בהיצמדות למדיניותן ארוכת השנים של סירוב לנהל משא ומתן עם טרוריסטים, בחרו לבצע את ההוצאות להורג כמתוכנן. ב-27 ביולי הודיעה חברת השידור הפלסטינית כי חביב, וייס ונקר יוצאו להורג ב-29 ביולי. ב-29 ביולי 1947 תלו חביב, נקר ווייס בכלא עכו.

הרציחות והתוצאות המחרדות שלהן

זועם מההוצאות להורג, הורה מנחם בגין על הריגתם המיידית של מרטין ופייס. בערב ה-29 ביולי הוצאו הסרג'נטים להורג במעשה שרק ניתן לתארו כמכוון באכזריות ובסמליות. פעילי אצ"ל השתמשו בחוט פסנתר לביצוע התלייה. השיטה הבטיחה מוות איטי וכואב – ניגוד מחריד לפיליה המהירה של המלקחיים הבריטיים. השיטה נבחרה כנגד ישיר לסגנון ההוצאה להורג הבריטי – מעשה של אכזריות מחושבת שנועד לשלוח מסר.

לאחר הרציחות, העביר אצ"ל את הגופות לחורשת אקליפטוס מבודדת ליד נתניה. שם תלו את הגוויות מהעצים, הפנים מכוסות בתחבושות, החולצות מוסרות חלקית, והוצבו באופן שהדגיש את פגיעותם והשפלתם. כדי להגביר את ההלם ולמנוע התאוששות מהירה, הציב אצ"ל מוקש מגע מתחת לגופתו של סרג'נט מרטין. תוספת זו הפכה את אתר הגילוי למלכודת קטלנית.

המעשה האחרון במבצע התעמולה הזה היה מניפולציה תקשורתית. אצ"ל יצר קשר אנונימי עם עיתונים בתל אביב ומסר את מיקום הגופות. ב-31 ביולי גילו חיילים בריטיים, בליווי עיתונאים, את הגופות. הסצנה הייתה מחרידה: גופותיהם השחורות והמדממות של הסרג'נטים התנדנדו מהעצים, עם הודעות אצ"ל מחוברות אליהן שהאשימו את הגברים ב„פשעים אנטי-יהודיים”. הקפטן ד.ה. גלאטי, לאחר שבדק את האזור, החל לחתוך את גופתו של מרטין באמצעות סכין מחוברת למוט. כשהגופה נפלה, התפוצץ המוקש, פוצץ את גופתו של מרטין, מילט את זו של פייס, ופצע את גלאטי בפנים ובכתף. התמונות המחרדות שצולמו על ידי העיתונות זעזעו את העולם.

גינוי גלובלי ותגמולים אלימים

הוצאתם להורג של הסרג'נטים קליפורד מרטין ומרווין פייס על ידי אצ"ל שלחה גל זעזוע של גועל דרך בריטניה ומעבר לה. האופי המחריד של הרציחות, בשילוב עם התזמון הסמלי והעמדה הבלתי מתנצלת של אצ"ל, עוררו גינוי נרחב בתחומים הפוליטיים, התקשורתיים והציבוריים.

בעיתונות הבריטית, התגובה הייתה מהירה וחריפה. ה"טיימס" תפס את מצב הרוח הלאומי במאמר מערכת חזק, וציין:

„קשה להעריך את הנזק שייגרם למטרה היהודית לא רק במדינה זו אלא ברחבי העולם על ידי רצח קר המצפון של שני החיילים הבריטיים.“

באופן דומה, ה"מנצ'סטר גארדיאן" גינה את הרציחות כאחד המעשים הנתעבים ביותר בהיסטוריה של האלימות הפוליטית המודרנית, והשווה אותם לפשעי הנאצים.

בבריטניה, התגובה חרגה מעבר לרטוריקה. במהלך סוף השבוע של חופשת הבנקים באוגוסט 1947, פרצה גל של מהומות אנטישמיות במספר ערים. ליברפול, לונדון, מנצ'סטר וגלזגו חוו התקפות על עסקים, בתים ובתי כנסת יהודיים. חלונות נופצו, מבנים נשדדו, וקהילות יהודיות הוטרו בוטה במה שהפך לאלימות האנטישמית הגרועה ביותר בבריטניה זה עשורים. כתובות גרפיטי הופיעו עם סיסמאות מצמררות כמו „רוצחים יהודים“ ו„היטלר צדק“.

בינתיים, בפלשתינה, התגובה לא יכלה להיות שונה יותר. אצ"ל, רחוק מלהביע חרטה, התגאה ברציחות, והציג אותן כמעשה מוצדק של התנגדות במלחמה. בעיתונותם המחתרתית פרסמו הצהרות נועזות כמו:

„אנו לא מכירים בחוקי מלחמה חד-צדדיים.“

הצהרה זו שיקפה את העמדה האידיאולוגית הרחבה יותר של אצ"ל: שבריטניה אין סמכות מוסרית לאכוף חוקים או לקבוע את תנאי ההתקשרות. עבורם, תליית הסרג'נטים לא הייתה פשע, אלא מעשה מחושב של הרתעה והתרסה – תגובה למה שראו כדיכוי וחוסר צדק בריטי. במסגרת זו, הלגיטימיות המוסרית לא הוגדרה על ידי חוק בינלאומי או עקרונות אוניברסליים, אלא על ידי הצדק הנתפס של מאבקם הלאומי. צורת חשיבה זו – תיאור תגמולים אלימים כמעשי התנגדות נגד כוח כיבוש בלתי לגיטימי – מוצאת הדים ברטוריקה של תנועות מיליטנטיות מאוחרות יותר כמו חמאס, שממש באותו אופן מצדיק אלימות כפעולה הגנתית נגד מה שהוא תופס כשליטה זרה וחוסר צדק מערכתי.

עם זאת, בעוד שפעולות אצ"ל זכו להערצה במעגלים ציוניים מסוימים כביטויים של נחישות לאומית בלתי מתפשרת, הן גם עוררו אי-שקט מוסרי עמוק בקהילה היהודית הרחבה יותר וזעם בחו"ל. דעת הקהל הבינלאומית, במיוחד בבריטניה וארצות הברית, פנתה בחדות נגד המטרה הציונית, שרבים כעת קשרו אותה לטרור ולא לשחרור. פרשת הסרג'נטים חשפה אפוא פרדוקס מסוכן שממשיך לרדוף תנועות לאומיות ומורדות: שאותם מעשים הנחשבים למעשי התנגדות הירואיים על ידי צד אחד יכולים להיחשב כזוועות בלתי ניתנות להגנה על ידי האחר. הצהרה זו שיקפה את העמדה האידיאולוגית הרחבה יותר של אצ"ל: שבריטניה אין סמכות מוסרית לאכוף חוקים או לקבוע את תנאי ההתקשרות. עבורם, תליית הסרג'נטים לא הייתה פשע, אלא מעשה מחושב של הרתעה והתרסה – תגובה למה שראו כדיכוי וחוסר צדק בריטי.

מורשת ומשמעות היסטורית

פרשת הסרג'נטים סימנה נקודת מפנה סופית בהתפרקות השלטון הבריטי בפלשתינה. רק חודשים ספורים לאחר הרציחות האכזריות של הסרג'נטים קליפורד מרטין ומרווין פייס, הודיעה ממשלת בריטניה רשמית לאו"ם על כוונתה לסיים את המנדט. עשרות שנים של נטל מנהלי, אלימות מתגברת ועלויות פוליטיות עולות הפכו את המשך השליטה לבלתי אפשרית. קמפיין אצ"ל – שהגיע לשיאו בהוצאה להורג פומבית של חיילים בריטיים – לא רק פגע קשות במורל הבריטי אלא גם הדגים את גבולות הכוח האימפריאלי מול מרד בלתי פוסק ובדיקה בינלאומית.

בנובמבר 1947 הצביע האו"ם על תוכנית חלוקה שתחלק את פלשתינה למדינות יהודיות וערביות נפרדות, עם ירושלים תחת שליטה בינלאומית. ההצעה הקצתה כ-55% מהאדמה למדינה היהודית, למרות שהיהודים היוו רק כשליש מהאוכלוסייה באותה עת והחזיקו בבעלות חוקית על 7% מהשטח בלבד. ההחלטה נתקלה בשמחה בקרב יהודים רבים ודחייה נחרצת מצד מדינות ערב והנהגת הערבים הפלסטינים, והכינה את הקרקע לסכסוך אזרחי ולבסוף למלחמה בקנה מידה מלא.

אף מלך בריטי מכהן מעולם לא ביקר במדינת ישראל. בעוד שחברי משפחת המלוכה ביקרו בשנים האחרונות, המלכה אליזבת השנייה, שמלכה שבעים שנה, מעולם לא דרכה רגלה במדינה – מחדל שמתפרש לעיתים קרובות כביטוי עדין אך מתמשך של מתח דיפלומטי לא פתור השורש בשנים הכואבות האחרונות של השלטון הבריטי.

פרשת הסרג'נטים עומדת אפוא לא רק כרגע של אלימות מזעזעת אלא גם כנקודת מפנה היסטורית – שבה האימפריה קרסה, הדיפלומטיה נכשלה, ופרק חדש, תנודתי בהיסטוריה של המזרח התיכון החל.

מקורות

- Bell, J. Bowyer. **Terror Out of Zion: The Fight for Israeli Independence**. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1996.
- Horne, Edward. **A Job Well Done: A History of the Palestine Police Force, 1920–1948**. Palindia Press, 1982.
- Morris, Benny. **Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881–1999**. New York: Vintage Books, 2001.
- Segev, Tom. **One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under the British Mandate**. New York: Henry Holt and Company, 2000.
- The Times (London). "The Hanging of the Sergeants." July 31, 1947.
- The Manchester Guardian. "Political Terror and the British Response." August 1, 1947.
- United Nations General Assembly. **Resolution 181 (II): Future Government of Palestine**. November 29, 1947.
- BBC News. "British Jews Targeted in 1947 Riots after Palestine Killings." July 31, 2017.
- Israel Ministry of Foreign Affairs. **The Story of the Jewish Undergrounds**.
- Gilbert, Martin. **Israel: A History**. New York: Harper Perennial, 2008.